

СУКОБ ИНТЕРЕСА У АРХИТЕКТУРИ И ЊЕНОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ

У свакодневној архитектонској пракси, раду стручних жирија и комисија, али и све чешће у дневној критици, хроници и историографији, испољава се специфичан социолошки феномен назван *сукоб интереса*. Сматран за штетно и морално неприхватљиво стање односа, синоним за интересно условљену „објективност“, тај сукоб може произвести дугорочно неповољне последице у градитељској култури једне средине јер приватне циљеве претпоставља јавним. Уколико се његово дејство ефикасно не спречава, расте неповерење према резултатима престижних јавних конкурса, тендера, додела средстава, стручних признања, избора у висока звања и др.

Присутан у архитектонској струци већ од њених институционалних зачетака, феномен сукобљених интереса се тек однедавно критикује на округлим столовима и у публицистичким колумнама, док у научној историографији није ни иницијално проблематизован. Отуд се и његово испољавање, уочљиво у различитим видовима пројектовања, грађења, одлучивања и писања о архитектури, још увек споро разоткрива и незнатно санкционише.

Као што је важно критиковати сукоб интереса заступљен у ближој или даљој архитектонској прошлости, нужно је избећи његов утицај на непристрасно историографско просуђивање минулих догађаја. Некритичко фаворизовање једних, уз неоправдано заобилажење или минимизирање других, легитимних историјских појава, понекад може бити узроковано изванстручним мотивима, па и онима који се везују за сукоб интереса.

Због упадљиве моралне инсуфицијентности таквог деловања и низа негативних импликација које оно производи, указивања на сукоб интереса нису нимало једноставна, а ни популарна. Осим што морају бити чврсто аргументована, она не смеју поткопати укупан морални и стручни ауторитет инкриминисаних личности, већ се морају ограничити на конкретан случај који разоткривају.

Изношење моралних осуда никада није привлачило историографе, првенствено заинтересоване за позитивне аспекте анализираних градитељских опуса. Избегавајући незахвалне, па и ризикантне етичке дисквалификације, они радије занемарују „спорне“ детаље из проучених биографија.

Уосталом, и са правног аспекта непримерено је неког дискредитовати без адекватно сакупљених и растумачених доказа, док изразита застарелост већине уочених случајева сукобљених интереса додатно обесмишљава њихову савремену актуелизацију. Исто тако, оштре осуде протагониста сукоба интереса, ма колико биле потврђене историјским изворима, увек могу произвести контрареакцију оспорених личности или њихових законских наследника, па и довести до судског епилога изнете контроверзе. Отуд су помени тог феномена на страницама дневних листова и хроничарских колумни чешћи него у написима научне историографије, јер дужа историјска дистанца ефикасно прекрива трагове његових испољавања, услед чега га их је знатно теже разоткрити.

Иако се феномен сукоба интереса у свим областима друштвеног живота приближно испољава на исти начин, он се тешко уочава и споро превазилази у архитектонској струци. Непроступачност сазнања која сведоче о потенцијалним интересним спонама испреплетаним између учесника и просудитеља различитих градитељских подухвата, уз распрострањену праксу незамерања утицајним ауторитетима, дестимулише покушаје критичког сагледавања шире позадине једног догађаја, у којој може, али и не мора бити заступљен сукоб интереса.

Ипак, постепено сазрева свест о потреби спречавања сукоба интереса путем провере стручне и моралне кредибилности свих ангажованих чинилаца у оцењивачком процесу, подстакнуте демократизацијом друштва и већом доступношћу информација од јавног значаја. Суочено са отпорима конзервативних снага и прагматичних интересних група, сузбијање тог сукоба има перспективу уколико се доследно и правовремено предузима. И у нашој средини му се све више придаје значај и постепено смањује утицај, пре свега захваљујући критици медија, иступима стручних колумниста и увођењу законских санкција.

Под сукобом интереса у архитектонској пракси, њеној критици и историографији подразумева се морално инсуфицијентан положај у коме се одређени субјект стручног просуђивања нашао, будући директно или посредно укључен у збивања која су тема његовог одлучивања, вредновања или тумачења. Таквом позицијом темељно се нарушава начело априорне интересне неутралности које би субјект требало да заступа у оквиру ширег ланца процењивача.

Сукоб интереса се практички испољава у два вида — *блажем* (притаженом, пасивном, неискоришћеном), које подразумева да неки чинилац одлучивања унапред може имати приватни интерес да угрози опшестручни карактер оцењивачког процеса или непристрасног историографског просуђивања, али се уздржава и ту позицију не користи за уске циљеве. У другом, *активном* облику, он директно (најчешће вербално) нарушава кодекс објективног оцењивања, како би наметнуо властита мерила и исход вредновања

усмерио у пожељном правцу. Тада слепо инсистира на неутемељеним аргументима, фаворизује одређена решења, грубо намеће своје мишљење, уноси тензије, конфузију, па и опструкцију у рад оцењивачког тела. У историографском дискурсу таква интенција се теже разазнаје, јер је вештије увијена у систем подробно изнетих „аргументата“.

Интерес пристрасног тумача и просудитеља може бити практичне природе, везан за материјално-финансијску добит коју ће стећи подржавајући лица, атеље или већа пројектантска предузећа са којима сарађује. Може бити мотивисан и нематеријалним интересима, емотивном подршком према пријатељима, ближим или даљим рођацима који учествују на конкурсима, као и потребом да се њему прикладна идеолошка струја из матиче стручног живота безусловно подржи.

Најчешћи облик сукоба интереса је близак родбински однос, који се у садашњој фази превладавања тог стања најлакше распознаје и успешно санкционише. Други видови су мање упадљиви, засновани на тешко докучивим односима између просудитеља и протагониста одређеног надметања, из којих проистичу сарадничке наклоности, изрази поштовања и лојалности, потребе за враћањем материјалних и нематеријалних дугова, али потенцијално и супротна, априорно негативна стања — конкурентски анимозитети, непринципијелна ниподаштавања, реваншизми и сл. Са друге стране, како је већ напоменуто, сукоб интереса се испољава и у резолутном фаворизовању решења заснованих на идеолошко-естетском истомишљеништву, односно широј интересној повезаности уметничких програма и циљева. Нажалост, тај специфични облик сукоба интереса, којим се значајно утиче на даљи развој струке, као и њене историјске науке, у нас се по правилу превиђа и некритички толерише.

Да би се спречило испољавање сукоба интереса важно је унапред утврдити ниво потенцијалне повезаности субјеката оцењивачког тела са протагонистима процеса који се вреднује, као и природу њихових дотадашњих релација. Те везе могу бити јавне или тајне, чврсте или крхке, егзактно лако проверљиве или вешто скривене, тесно сарадничке, па и родбински утемељене. Како је напоменуто, могу бити и негативно обојене, испуњене професионалним подозрењем и личном нетрпељивошћу. У сваком случају, субјекат који се налази у позицији сукобљених интереса *може али и не мора* (уколико му остали чиниоци то не допусте) да се поводи личним интересима и емоцијама, и да злоупотреби свој положај, али је најбоље да се он унапред изостави, како се пред јавношћу не би урушавао морални кредитибилитет задуженог тела.

Упућенији посматрачи и јавно мњење развијенијих културних средина поседују ефикасне механизме у разоткривању стања сукобљених интереса, наводећи одговарајућа стручна тела на брзу реакцију. Може се рећи да највећу одговорност у сузбијању те појаве ипак имају носиоци одређених

подухвата (председници жирија, комисија, уредници и рецензенти публикација) који у њиховом осмишљавању морају повести рачуна да се она не успостави. У супротном, све позитивне стране радне методологије стручног тела биће занемарене, а његове одлуке оспорене као нелегитимне.

За разлику од испољавања сукоба интереса у економској, правној, политичкој или медијској сфери, у којима акредитоване агенције понекад правовремено реагују на ту појаву, у нашој архитектонској струци и њеној историографији пракса њеног спречавања још увек није заживела. Распрострањени каријеризам, групашење, непотизам и профитерска дезидеологизованост додатно онемогућавају акције у том правцу. Судови части се тиме готово уопште не баве, као уосталом ни еклатантним плагијатима, девастацијама туђег рада, угрожавању заштићене баштине, непринципијелним оспоравањима у псеудоисториографији и различитим стручним злоупотребима. Свест о сукобу интереса још увек је страна већини протагониста нашег градитељства, па и онима који пишу о текућој или историјској архитектури, не либећи се да величају властито дело, или стваралаштво себи блиских колега, као и да некритички занемарују личности са супротног пола градитељске сцене.

Искуства показују да блажи облик сукобљених интереса а priori не води пристрасним и штетним, неправедним одлукама. Утврђено је да многи субјекти тог процеса при одлучивању нису злоупотребили свој положај и угрозили високе етичке и стручне кодексе. Ипак, због мноштва штетних примера, који налажу мање толерантан однос према том питању, нужно је предупредити испољавање оба вида сукоба интереса.

Историја наше новије архитектуре и њене историографије указује на широку заступљеност те појаве, која се у појединим периодима испољавала у најрадикалнијим, па и нескривеним облицима, незамисливим за уређене стручне средине (нпр. случајеви када је архитекта истовремено био члан жирија и учесник конкурса, када отац гласа у корист пројекта свог сина, када супруга одлучује о наградама за архитектонску публицистику иако се међу кандидованим ауторима налази и њен супруг, када универзитетски професори користе факултетске кабинете као просторије за ваннаставне пројектантске активности, када се у оквиру нерецензираног, званичног високошколског приручника писац обрачунава са историјским неистомишљеницима, када син у архитектонској енциклопедији високо оцењује дело свог оца, и др.).

Бројност до сада уочених примера обавезује тумаче наше новије градитељске повести да обрате више пажње на испољавања сукоба интереса, како би га свестрано осветлили и аргументовано критиковали. Исти задатак је и пред тумачима актуелних градитељских збивања, свакодневно суоченим са негативним ефектима тог распрострањеног друштвеног феномена.

Литература:

1. Зоран Маневић, *Променљиви идеали српских архитеката у 19. веку*, Саопштења ИАУС 2, Београд 1969, 57–63.
2. Najdan Pašić, *Interesi, institucije, ideologije*, Zagreb 1974.
3. Бранислав Којић, *Оцењивачки суд, у: Друштвени услови развоја архитектонске струге у Београду 1920–1940. године*, Београд 1979, 215–216.
4. Radomir D. Lukić — Miroslav Pečujlić (red.), *Sociološki leksikon*, Beograd 1982, 325–336.
5. Zoran Manević, *Arhitektura između biznisa i kulture*, Izgradnja 3, Beograd 1987, 35.
6. Aleksandar Milenković, *Arhitektura — horizonti vrednovanja*, Beograd 1988.
7. Michael Davis — Andrew Stark (eds.), *Conflict of Interest in the Professions*, Oxford 2001.
8. Miloš R. Perović, *Srpska arhitektura XX veka, Od istoricizma do Drugog Modernizma*, Beograd 2003.
9. Александар Кадијевић, *Историографија*, Архитектура 90, Београд 2005, 14.
10. Александар Кадијевић, *Појам „државног“ архитектуре*, Архитектура 102, Београд—Подгорица 2006, 12.
11. Aljoša Mimica — Marija Bogdanović (ur.), *Sociološki rečnik*, Beograd 2007, 197–198.
12. Александар Кадијевић, *Улога идеологије у новијој архитектури и њена схватања у историографији*, Наслеђе VIII, Београд 2007, 225–237.
13. Љиљана Милетић-Абрамовић, *Паралеле и контрасти. Српска архитектура 1980–2005*, Београд 2007.

Aleksandar Kadjevic

CONFLICT OF INTEREST IN ARCHITECTURE AND ITS HISTORIOGRAPHY

In everyday architectural practice, work of expert's juries and commissions but more often in daily critics, chronicle and historiography is expressing specific sociological phenomenon called conflict of interest. Considered as a damaging and morally unacceptable state of relations, synonym for interest conditioned "objectivity" that conflict can produce enduring unfavorable consequences in building culture of one environment because private interests are favored to public. In so far its function is not preventing efficient distrust is growing against results of prestigious public competitions, tenders, amount allotment, expert's admissions, elections to highest ranks etc.

Present in architectural profession since its institutional beginnings, phenomenon of conflicted interests is only recently criticized on round tables and in publicist columns but in scientific historiography is not initially recognized as a problem. Therefore its expression noticeable in different ways of projecting, building, deciding and writing about architecture still is slowly disclosing and insignificantly sanctioning.

As it is important to criticize conflict of interests represented in closer or architectonic past ahead it is necessary to avoid its influence on unprejudiced historiography considering of the past events. Uncritical favoritism of certain with unjustified perambulating or minimizing of other legitimate historical phenomenon sometime can be caused by the out experts motifs and also with those connected with the conflict of interests.

Because of noticeable moral insufficiency of acting like that and row of negative implications produced by it, pointing on conflict of interests is not a bit simple and also not popular. Besides they have to be hardy argument, they cannot interrupt entire moral and expert authority of incriminated persons but they have to be bounded on the concrete case which they disclose.